

Dragan Matić, Ivan Smiljanić

»Pečata goljufije mi ne smete pritisniti na čelo, nepošten nisem bil nikdar, pošten ostanem!«

Anton Pesek in njegove finančne afere v drugi polovici 1920. let

MATIĆ Dragan, dr., sekretar – znanstveni sodelavec, Arhiv Republike Slovenije, Poljanska cesta 40, SI-1000 Ljubljana, dragan.matic@gov.si

SMILJANIĆ Ivan, dr., asistent z doktoratom, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana, ivan.smiljanic@inz.si

343.37:343.13:929Pesek A.

»PEČATA GOLJUFIJE MI NE SMETE PRITISNITI NA ČELO, NEPOŠTEN NISEM BIL NIKDAR, POŠTEN OSTANEM!«

Anton Pesek in njegove finančne afere v drugi polovici 1920. let

Prispevek obravnava podjetnika Antona Peska, ki je v 20. letih prejšnjega stoletja s serijo finančnih afer vznemiril ljubljanske kroge. Zaradi številnih projektov, za katere je potreboval denar, je leta 1919 formiral Jugoslovanski kreditni zavod, sredi 20. let pa še Ljubljansko posojilnico in Jugoslovansko zavarovalno hranilnico. V vseh primerih je Pesek ustanove izkoriščal za radodarna posojila samemu sebi, na najvišje položaje pa je nastavljal sebe, družinske člane in od sebe odvisne osebe. Pri poslovanju se je posluževal praks, kot so lažna zagotovila o osebah, ki jamčijo za finančno stabilnost, obljube o izjemno visokih obrestih in mamljive ponudbe za zaposlitev v zameno za kavcijo. Vse Peskove finančne ustanove so končale v likvidaciji ali stečaju, na sodnem postopku leta 1927 pa je bil zahvaljujoč kvalitetni obrambi opran obtožbe goljufije in je bil obsojen le na deset mesecev zapora.

Ključne besede: Anton Pesek, finančne ustanove, finančna goljufija, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev.

MATIĆ Dragan, PhD, Secretary - Research Fellow, Archives of the Republic of Slovenia, Poljanska cesta 40, SI-1000 Ljubljana, dragan.matic@gov.si

SMILJANIĆ Ivan, PhD, Assistant, Institute of Contemporary History, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana, ivan.smiljanic@inz.si

343.37:343.13:929Pesek A.

“YOU MUST NOT PUT THE SEAL OF FRAUD ON MY FOREHEAD, I HAVE NEVER BEEN DISHONEST, I REMAIN HONEST!”

Anton Pesek and his financial affairs in the late 1920s

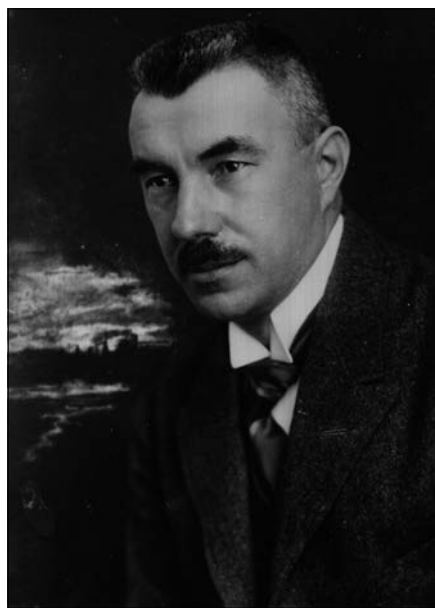
The article focuses on the entrepreneur Anton Pesek, who in the 1920s shook the circles of Ljubljana through a series of financial scandals. In 1919, he formed the Yugoslav Credit Institution, and in the mid-1920s, the Ljubljana Loan and Savings Bank and the Yugoslav Insurance Savings Bank, because of the many projects for which he needed money. In all cases, Pesek used the institutions to make generous loans to himself, placing himself, family members and dependants in top positions. He used practices such as false claims of financial stability, promises of extremely high interest rates and tempting offers of employment in exchange for a deposit. All Pesek's financial institutions ended up in liquidation or bankruptcy, and at his trial in 1927 he was acquitted of fraud charges thanks to a strong legal defense and sentenced to only ten months in prison.

Key words: Anton Pesek, financial institutions, financial fraud, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.

Uvod: vse afere Antona Peska

Finančni škandali in veliki polomi v slovenski gospodarski zgodovini niso bili tako redki, kot si radi predstavljamo.¹ Prva odmevna afeta iz leta 1874 je bila delo soproge lesarskega trgovca Terezije Aristoteles iz Ljubljane, ki se je zaradi prekomernega izposojanja in goljufije znašla pred sodiščem, javnost pa je fasciniralo, da je takšno afero zmožna zakuhati ženska. Desetletje pozneje je javnost pretresla afeta ljubljanskega bančnika Jožefa Zenarija, vodje Kranjske eskomptne družbe, ki je poneveril zajetno vsoto, ko pa so ga odkrili, se je aretaciji izognil s samomorom. Leta pred prvo svetovno vojno sta zaznamovala poloma dveh velikih zadrug v rokah liberalcev, Glavne posojilnice in Agro-Merkurja, ki sta za seboj pustili na tisoče oškodovanih članov in poldrugo desetletje trajajoča stečajna postopka. Po nastanku Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev je najbolj uničujoče deloval nepričakovan propad ene najhitreje rastočih in uglednih bank, Slavske banke v Zagrebu, ki je bila vidno vpeta tudi v slovenski gospodarski prostor. Marsikdaj sicer odgovornih oseb ni doletela huda kazen, vendar so prestopniki svoje zločine le redko ponovili. Zaradi tega je iz medvojnega obdobja izstopajoča zgodba o Antonu Pesku, ki je dodobra izkoristil gospodarsko cvetoča dvajseta leta in nanizal kar tri gospodarske afere, povezane s tremi finančnimi zavodi, ki jih je ustanovil.

Pesek je intrigantna in kontroverzna, četudi danes malo znana osebnost iz novejšje slovenske zgodovine. Začetek njegove biografije se bere dokaj standardno: rodil se je 3. junija 1879 v Dražencih pri Hajdini, v Mariboru je končal učiteljsko in začel poučevati v Narapljah v Halozah ter Šentrupertu pri Velikovcu. Razen z učiteljevanjem se je ukvarjal tudi s pisanjem poučnih besedil, njegovo zanimanje pa je pritegnil koncept šolske hranilnice, kjer se je že kazalo njegovo zanimanje za podjetništvo, nato pa je učiteljske vode zapustil in nastopil službo v podružnici Prve češke zavarovalnice. Leta 1911 se je s soprogo Josipino, roj. Lenarčič, s katero sta

Anton Pesek; fotografski portret je objavljen prvič (Zgodovinski arhiv Ljubljana, SI_ZAL_LJU/0342, Zbirka fotografij, PE A4-1-446).

imela šest otrok, preselil v Ljubljano in se vrgel v podjetniške vode. Kupil je in začel urejati *Ilustrovani tednik*, ki mu je kmalu postal edini vir dohodka. Leta 1915 je z izposojenim denarjem odkupil tiskarno v Krškem in še tiskarno Dragotina Hribarja v Ljubljani, ki ju je dve leti kasneje zamenjal za Združeno tiskarno (preimenovano v Zvezno tiskarno) na Starem trgu v Ljubljani. Poleg vsega tega je na noge postavil tudi lastno založbo,² s katero je med prvo svetovno vojno sodeloval tudi Ivan Cankar. Pesek se je pritoževal, da je hotel veliki pisatelj za isto besedilo trikrat izplačan honorar: prvič, ko ga je obljubil, drugič, ko je prinesel rokopis, in tretjič, ko je izšlo³ (zbirka črtic *Moje življenje* je sicer izšla šele po Cankarjevi smrti, leta 1920). Z obsežnimi nakupi je Pesek vzpostavil majhen izdajateljski imperij, ki je tiskal več časopisov, med njimi *Tedenske slike* in satirični list *Kurent*. Leta 1917 je kupil posestvo v Halozah, spomladi 1918 pa še hišo na Wolfovi ulici v Ljubljani za 350.000 kron (od česar si je moral izposoditi 300.000 kron) in tja preselil Zvezno tiskarno. Da bi bila tiskarna kar najbolj

¹ Prispevek je deloma nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0280: Ekonomska, socialna in okoljska zgodovina Slovenije, ki ga sofinancira Javna agencija za znanstveno-raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

² Pirjevec, Pesek, Anton. Gašparič, Knez Eulenburger, 62–63. SI AS 351/2/2/214, Državno tožilstvo v Ljubljani, tožilski spis St 3001/25–11, pag. 2–4 (v obtožnici niso označene strani, pač pa listi).

³ Maleš, Podoba Ivana Cankarja, 178.

Tiskarna Slovenija in Zvezna knjigarna na Wolfovi ulici v Ljubljani leta 1935
(Zgodovinski arhiv Ljubljana, SI_ZAL_LJU/0342, Zbirka fotografij, PE A3-011-088).

zaposlena, je začel po razpadu Avstro-Ogrske v njej tiskati dnevnik *Jugoslavija*, ki ga je sam urejal.⁴ V začetku leta 1921 je Pesek kupil premogovnik v Ključarovcih pri Ormožu za 650.000 kron. Formalno je sicer ustanovil Slovensko premogokopno družbo, ki naj bi bila lastnica premogovnika, v resnici pa ga je lastniško obvladoval sam skupaj z ženo. Slovenski državljani Kane je začel gojiti tudi politične ambicije. Hitro se je povzpел do mesta predsednika Narodno socialistične stranke (NSS),

po prepričanjih liberalne stranke, ki pa za razliko od Jugoslovanske demokratske stranke (JDS) ni bila jugoslovansko centralistično usmerjena. To je med strankama podžigalo hude polemike in nenehna obračunavanja, ki ga je Pesek orkestriral skozi svoje časopisje.⁵

Po osvojitvi javnih medijev in politike se je Pesek ponovno posvetil gospodarskemu delovanju, ki pa ga je očitno razumel predvsem kot sredstvo za lastno finančno preskrbo ne glede na zakonitost

⁴ SI AS 351/2/2/214, Državno tožilstvo v Ljubljani, tožilski spis St 3001/25-11, pag. 2-4.

⁵ Gašparič, Knez Eulenbug, 63-64.

uporabljenih metod. Predvsem zato, ker ni imel dovolj lastnih denarnih sredstev, da bi obdržal tiskarno v obratovanju in nadaljeval z izdajanjem časopisa, je leta 1919 ustanovil Jugoslovanski kreditni zavod (JKZ) in samega sebe imenoval za predsednika. Šlo je za kreditno zadrugo, ki je bila po tedanji zakonodaji lahko ustanovljena poceni, saj so morali svoje deleže, namenjene kapitalu ustanove, prispevati sami člani. Aprila 1921 so se v Pesku nenaklonjenem tisku, zlasti liberalnem *Jutru*, pojavile ostre obtožbe o finančnih malverzacijah v zavodu. Pesku se je očitalo, da je JKZ izrabljajal za lastne podjetniške špekulacije. Za namene financiranja svojega premoženja (časopisa *Jugoslavija*, tiskarne, premogovnika in popravila hiše) naj bi samemu sebi odobral kredite v znesku več milijonov kron, za katere zavod še zdaleč ni imel dovolj šnega kritja. Podobno naj bi denar zavoda porabil tudi za predvolilno kampanjo NSS. *Jutro* je obtožbe utemeljevalo z revizijskim poročilom o JKZ, katerega rezultati naj bi bili porazni. Pesek je prek *Jugoslavije*, pa tudi plakatov po ljubljanskih ulicah vse obtožbe zanikal in *Jutro* obtoževal, da kot trobilo konkurenčne Jugoslovanske demokratske stranke želi škoditi kreditnemu zavodu, njemu osebno in njegovi NSS. Vztrajal je, da ima pod palcem več kot dovolj milijonov dinarjev, da pokrije vse izdatke, je pa junija 1921 vseeno odstopil z mesta predsednika načelstva JKZ.⁶

Napad *Jutra* je bil premišljeno časovno izbran, saj so 26. aprila 1921 potekale občinske volitve, na katerih je kandidiral tudi Pesek. NSS se je uvrstila na tretje mesto, vendar je zaradi uspešnega združevanja manjših strank zoper zmagoslavno JDS prišlo do preobrata in Pesek je bil presenetljivo izvoljen za ljubljanskega župana. Do pričetka županovanja ga je ločila samo še formalna potrditev s strani regenta Aleksandra Karađorđevića, toda izbruhnila je nova afera, povsem nevezana na dogajanje z JKZ. V Beogradu so avgusta 1921 ugotovili, da je bila Pesku dokazana homoseksualnost. (Ni mu pomagalo, da je po doslej znanih podatkih v svojem leposlovnem besedilu iz leta 1908 kot prvi Slovenec uporabil besedo onanija.)⁷ Sodni proces, ki ga je Pesek sprožil zaradi razžalitve časti zoper enega od obrekovalcev, se konec septembra zanj ni končal povsem nega-

tivno, toda njegov ugled je bil hudo okrnjen. To ga je prisililo k odstopu iz vodstva NSS, kjer se je do takrat zadolžil že za devet milijonov kron, in odložitvi mandata občinskega svetnika.⁸

Afera leta 1921 ni pomenila konca javnega in gospodarskega delovanja Antona Peska. Nasprotno, v slovensko gospodarstvo se je vrnil še bolj velikopotezno. Afera o poslovanju JKZ je postala zgolj uvertura v goljufive prakse še večjih dimenzij, ki jih je mogoče predstaviti predvsem zahvaljujoč dobro ohranjeni arhivski dokumentaciji iz kazenskega in stečajnih postopkov, kar za slovenski prostor predstavlja precejšnjo redkost.

Drugi poskus: Ljubljanska posojilnica

Peska je dvojna – finančna in spolna – afera izčrpala. Julija 1922 je na prisilni dražbi Jadranska banka kupila Peskovo ljubljansko hišo s tiskarno in knjigovoznico na Wolfovi ulici 1 ter dnevnik *Jugoslavija*, ki je še istega leta nehal izhajati. Ker so bile na nepremičninah vknjižene hipoteke, je Pesek iz tega naslova (potem ko so bili poplačani upniki) dobil le 1,4 milijona kron oz. nekaj manj kot 360.000 dinarjev, tako da ga je še vedno pestil dolg 913.000 dinarjev pri JKZ.⁹ Tudi sam JKZ je Pesek sicer skušal iz zadruge preobraziti v banko (sprva imenovano Jugoslovanska kreditna banka, zaradi protesta Ljubljanske kreditne banke pa je postala Prometna banka), a je moral koncesijo prodati še enemu političnemu nasprotniku, dr. Ivanu Šusteršiču,¹⁰ dokler ni zavod decembra 1926 končal v likvidaciji. Vse to pa Peska ni zaustavilo in je začel znova, četudi se pri tem ni mogel, hotel ali znal znebiti starih vzorcev obnašanja.

Pesek je 21. junija 1924 ustanovil in v združenem registru prijavil Ljubljansko posojilnico, registrovano zadrugo z omejeno zavezo, s sedežem na Mestnem trgu 6 v Ljubljani,¹¹ ki jo je organiziral tako, da je 46 članov ali združnikov imelo 1123 deležev. Od tega je zase obdržal 950 deležev, 76 jih je dobil njegov sin Vladimir, žena Josipina

⁶ Prav tam, 59–62.

⁷ Polajnar, 'Pfuj! To je gerdo!', 89–90.

⁸ Gašparič, Knez Eulenburger, 65–67.

⁹ SI AS 351/2/2/214, Državno tožilstvo v Ljubljani, tožilski spis St 3001/25–11, pag. 2–4.

¹⁰ Slovenec, 18. 5. 1924, 4, »Nova banka v Ljubljani«.

¹¹ Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, 22. 7. 1924, 407, »Vpisi v združni register«.

Stavba na Mestnem trgu 6 v Ljubljani, kjer je delovala Ljubljanska posojilnica
(Zgodovinski arhiv Ljubljana, SI_ZAL_LJU/0342, PE G1-009-055).

Naslovnica pravil Ljubljanske posojilnice
(Arhiv Republike Slovenije, AS 307, Vr 1655/25–19).

25, Peskova Premogokopna družba enega, njegova Gospodarska pisarna pa 10 deležev. Na vse ostale zadružnike, ki so bili prav tako vsi njegovi soro-dniki in prijatelji, je odpadlo le 61 deležev.¹² Pravila Ljubljanske posojilnice (LP) so določala, da ima vsak vplačani delež en glas, kar je Pesku na občnih zbiorih dajalo absolutno večino. Uprava posojilnice je kazala močne znake nepotizma: podpredsednik je bil njegov sin, ostala dva člana pa sta bila njegova sestrična in njegov prijatelj. Knjigovodstvo je vo-dila Peskova nečakinja, kasneje pa njegova snaha. Vsi uradniki so bili njegovi prijatelji ali od njega odvisne osebe. Med kasnejšim stečajnim postop-kom je stečajni upravitelj spoznal, da je Pesek na odborniška mesta imenoval »slamnate može', od katerih nobeden nima zarubljivega premoženja».¹³

Število vlog je hitro naraščalo že zaradi samega imena, ki so ga mnogi površno zamenjevali z ugle-dno Mestno hranilnico ljubljansko, kar je verjetno predstavljalo še eno izmed Peskovih načrtnih tak-tik, Pesek pa je to dopolnil z vabili k vlaganju preko dopisov, ki jih je pošiljal znancem in interesantom, ter obsežno reklamo po časopisih doma in v tujini,

¹² Prim. Narodni dnevnik, 23. 9. 1927, 2, »Anton Pesek pred poroto«.

¹³ SI AS 307, Deželno sodišče v Ljubljani, S 34/26–82, Poročilo in predlog upravitelja konkurzne mase z dne 16. julija 1927.

celo v Ameriki. V teh reklamah so se hvalili solidnost LP, varnost naloženih sredstev in še posebej mamljiva višina obresti – ponujale so se po 6, 8, 10 in celo 12, 14 ali 16 %, več od drugih denarnih zavodov, ki so ponujali največ 10 %, ¹⁴ kar je k posojilnici pritegnilo mnoge kliente. Po drugi strani so bile visoke tudi obresti na posojila (med 30 in 36 % na leto), s čimer se je (fiktivno) pokrila izguba. ¹⁵ Izmišljeni vpisi finančnega prometa v poslovnih knjigah so ustvarjali lažno sliko o živahnem poslovanju posojilnice in bili v reklamah uporabljeni kot dokaz njene visoke likvidnosti, revizor pa je prakso kasneje kratko označil kot »friziranje bilance, za-vestno varanje javnosti«. ¹⁶

Oglasni lepak Ljubljanske posojilnice, ki je obljubljal popolno varnost naložbe (Arhiv Republike Slovenije, AS 307, Vr 1655/25–35).

Zaželeni učinek reklame in mamljivih ponudb je bil dosežen: do konca leta 1924 so vloge narasle na 1,4 milijona dinarjev, septembra 1926 pa na 2,7 milijona. Večino tega denarja je Pesek porabil za vse obsežnejša posojila (od 850.000 dinarjev posojil leta 1924 je prišel do 2,9 milijona leta 1926), ki pa jih je v daleč največji meri odmerjal predvsem – same-

mu sebi in svojim podjetjem, ki za odplačilo niso nudile skoraj nobenega jamstva. Posojila v višini 2,5 milijona dinarjev so bila namenjena Peskovi Premogokopni družbi proti vknjižbi hipoteke na premogovnik, vendar do vknjižbe ni nikoli prišlo. Pesek si je na tej podlagi dal izplačati 840.000 dinarjev, zatem pa še 800.000 dinarjev, ki jih je v knjige vnesel kot svojo vlogo. V resnici je Pesek investirал le slabega pol milijona v rudnik, 128.500 dinarjev pa je vrnil JKZ. Kam je spravil preostali milijon izposojenih dinarjev, je ostalo nepojasnjeno.

Če se obračunajo obresti, ki bi jih Pesek moral izplačati na vloge, pa jih ni, se izkaže, da je podjetnik od LP odtegnil najmanj 1,7 milijona dinarjev. Pozneje, med sodnim postopkom, je javni tožilec (takrat imenovan državni pravdnik) ocenil, da je Pesek skupaj z ostalimi člani uprave lahkomišlno potrošil okoli dva milijona dinarjev premoženja LP in s tem povzročil njeno plačilno nezmožnost in propad. Po izginotju tega premoženja je posojilnici ostal le še inventar v vrednosti nekaj več kot 61.000 dinarjev. Nasproti temu skromnemu premoženju je stal ogromen dolg, kar je za vlagatelje pomenilo izgubo vseh njihovih hranilnih vlog. ¹⁷

Obdolženi Pesek je priznal, da so navedeni dolgovi njegovi, vztrajal pa je, da posojil ni dovoljeval lahkomišlno, češ da naj bi bil njegov premogovnik po cenitvi ravnatelja Trboveljske premogokopne družbe vreden 28 milijonov dinarjev. Javni tožilec je temu takoj oporekal in navedel, da je ravnatelj Peskov delujoči premogovnik ocenil na le 3,4 milijona dinarjev, ostala neraziskana rudna polja pa na podoben znesek, kar pa je bila le domneva v primeru, da bi se predhodno v premogovnik vložila znatna sredstva, saj je bil v tedanjem stanju nerentabilen; dnevno je bilo mogoče izkopati le pol vagona premoga, kar ni zadostovalo niti za pokritje tekočih obratnih stroškov. Obdolženi Pesek je pri-

¹⁴ SI AS 351/2/2/214, Državno tožilstvo v Ljubljani, tožilski spis St 3001/25–11, pag. 4–11.

¹⁵ SI AS 307, Deželno sodišče v Ljubljani, Vr 1655/25–229, Izvedeniško mnenje Riharda Premroua z dne 18. 6. 1927, str. 34–35 in Vr 1655/25–2, Poročilo o reviziji Ljubljanske posojilnice podano s strani revizorja Cirila Golmajerja z dne 7. 12. 1925.

¹⁶ SI AS 307, Deželno sodišče v Ljubljani, Vr 1655/25–229, Izvedeniško mnenje Riharda Premroua z dne 18. 6. 1927, str. 44–46 in 93–95.

¹⁷ SI AS 351/2/2/214, Državno tožilstvo v Ljubljani, tožilski spis St 3001/25–11, pag. 4–11.

znal, da je bil s tem seznanjen – zavedal se je, da z dohodki iz premogovnika, niti z njegovo prodajo, ne bi mogel poplačati svojega dolga posojilnici, saj je bilo na njem že vknjiženih več zastavnih pravic iz naslova štirinajstih terjatev, pa tudi v primeru prisilne dražbe je bilo pričakovati še nižjo doseženo ceno. Ker je bilo tudi Peskovo posestvo v Halozah ocenjeno na zgolj 130.000 dinarjev, poleg tega pa še obremenjeno s hipotekami v znesku skoraj 400.000 dinarjev, je bila podoba Peskovih premoženjskih razmer porazna.¹⁸

Zadnji dan leta 1924 je bila bilanca LP mrakobna: dolgovi so za dobrih 213.000 dinarjev presegali posojilnično premoženje. Zakon je določal, da mora predsedujoči v takem primeru nemudoma predlagati stečajni (takrat imenovan konkurzni) postopek in nikakor sprejemati ali izplačevati kakršnihkoli vlog. Namesto tega je Pesek spet ravnal po svoje in skušal zakriti pasivnost bilance tako, da je nepravilno uvrstil ustanovne stroške v višini 220.000 dinarjev v bilanco. Še naprej je pospešeno sprejemal hranilne vloge, na opozorilo izvedenca in revizorja posojilnice Cirila Golmajerja, da je treba začeti s stečajem, pa ni reagiral. Podobno je Pesek ignoriral Golmajerjevo opozorilo decembra 1925, ko je postal razkorak med aktivo in pasivo še večji, zbegani Golmajer pa nikakor ni mogel doumeti, »kako je [Pesek] zamogel tudi sodno oblast uveriti, da je za druga aktivna«.¹⁹ Za stečaj Pesek ni zaprosil niti po 2. juliju 1926, ko je bil njegov premogovnik prodan na javni dražbi za 937.970 dinarjev in se je jasno pokazala neizterljivost terjatve posojilnice v višini čez 1.800.000 dinarjev, ki naj bi imela za jamstvo premogovnik. Stečajni postopek je Pesek predlagal šele 13. oktobra 1926, ko je že bil v preiskovalnem zaporu. S tem je močno oškodoval upnike, ki so mu zaupali svoje vloge. Ves čas delovanja posojilnice, od leta 1924 do začetka 1926, je Pesek svoje, milo rečeno, problematično poslovanje skušal zakriti z napačnimi vpisi v poslovne knjige, ki so prikazovali izmišljene vloge ali vračila kreditov s strani njegove osebe ali Slovenske premogokopne družbe.²⁰ Stečaj-

ni postopek se je februarja 1927 ustavil, saj se je ugotovilo, da posojilnica nima niti toliko denarja, da bi krila stroške postopka.²¹ Zaradi podobno zvenceh imen se je v javnosti pojavilo zmotno prepričanje, da je v stečaj šla ena največjih slovenskih bank, Meštna hranilnica ljubljanska. Njena uprava je morala v časopisju pojasnjevati, da LP ni ista ustanova in da z njo nimajo ničesar skupnega, zato prihranki njenih varčevalcev niso ogroženi.²²

Konec leta 1925, ko je bila LP že več kot zrela za stečajni postopek in so vesti o tem že začele prodirati v javnost, so mnogi vlagatelji pričeli dvigovati svoje vloge. Da bi se rešil iz stiske, je Pesek posegel po svoji priljubljeni taktiki: ustanovil je nov denarni zavod, ki je nabiral hranilne vloge, te pa je Pesek uporabil za izplačevanje vlog pri LP. Potrebne bi bile nadaljnje raziskave, ki bi ugotovile, ali je bil Pesek prvi Slovenec, ki je prakticiral Ponzijevo shemo, vsekakor pa je bil pri tem eden izmed pionirjev.

V tretje gre rado?: Jugoslovanska zavarovalna hranilnica

26. februarja 1926 je nastala Jugoslovanska zavarovalna hranilnica (JZH), zadruga z neomejeno zavezo, vpisana v sodni register 6. marca istega leta. Delovala je na Kralja Petra trgu 2 (danes Miklošičev park), ob Miklošičevi ulici. Tudi v tem denarnem zavodu si je Pesek zagotovil odločilen vpliv – zase in svoje sorodnike si je na občnem zboru zagotovil 58 deležev, kar je predstavljalo udobno večino. V upravo te ustanove sprva ni vstopil, ker se je bal, da bi s svojim imenom spodkopal njeno kredibilnost in odvrnil vlagatelje, vendar je tja nastavljal svoje prijatelje in od sebe odvisne osebe. Vseeno se je dal izvoliti v nadzorni odbor, katerega podpredsednik je bil njegov sin, druga dva člana pa – kot se je izkazalo kasneje – sploh nista vedela, da sta bila izvoljena na položaj člana nadzornega odbora. Že 11. marca si je Pesek premislil in se postavil na položaj predsednika uprave JZH, ostala člana uprave sta bila neki uradnik Širca, ki je služboval v Zagrebu in ni imel uvida v poslovanje hranilni-

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ SI AS 307, Deželno sodišče v Ljubljani, Vr 1655/25–35, Poročilo revizorja Cirila Golmajerja Deželnemu kot trgovskemu sodišču – oddelek III o izvršeni reviziji Ljubljanske posojilnice z dne 11. 10. 1926, str. 10–11.

²⁰ SI AS 351/2/2/214, Državno tožilstvo v Ljubljani, tožilski spis St 3001/25–11, pag. 4–11.

²¹ Jutro, 30. 10. 1926, 4, »Ljubljanska posojilnica v konkurzu«. Slovenec, 29. 9. 1926, 7, »Zadeva Ljubljanske posojilnice in Jugoslov. zav. hranilnice«. Slovenski narod, 19. 2. 1927, 3, »Ustavitev konkurznega postopanja«.

²² Narodni dnevnik, 28. 9. 1926, 3, »Da ne bo zamenjave!«.

Stavba, v kateri je delovala Jugoslovanska zavarovalna hranilnica, diagonalno od sodne palače ob Miklošičevi cesti v Ljubljani, na razglednici iz leta 1912 (Zgodovinski arhiv Ljubljana, SI_ZAL_LJU/0342, Zbirka fotografij, PE G1-008-026).

ce, ter od Peska odvisni uslužbenec Igričnik. Sprememb v vodstvu hranilnice Pesek sploh ni javil trgovskemu sodišču. Vse vzvode nadzora je torej ponovno imel v svojih rokah, na uradniška mesta pa je podobno kot v primeru LP postavil svoje sorodnike in od sebe odvisne osebe. Nadzorni svet se sploh nikoli ni sestel. Jamstvo hranilnice naj bi bilo neomejeno, v resnici pa je bilo brez kritja – nobena od sedemnajstih oseb, ki so bile navedene kot združniki, ni podpisala pristopnice, torej ni jamčila z ničimer, Peskovo jamstvo pa je bilo glede na njegovo premoženjsko stanje brez vrednosti. V pisanih potencialnim komitentom je Pesek lažno navajal, da so člani hranilnice najuglednejši trgovci, veleposestniki in uradniki, ki za varnost vlog jamčijo s celotnim premoženjem. V pismu, v katerem je k vlaganju nagovarjal neko potencialno stranko, je denimo trdil, da je v članstvu hranilnice 32 najuglednejših ljubljanskih trgovcev, veleposestnikov in uradnikov, ki so vplačali 320.000 dinarjev, kar je bilo povsem izmišljeno.²³

²³ SI AS 351/2/2/214, Državno tožilstvo v Ljubljani, tožilski spis St 3001/25–11, pag. 11–14.

Pravila JZH so bila sestavljena tako, da je lahko ustanova sprejemala tudi majhne vsote od pet dinarjev dalje, po preteku določene dobe pa naj bi vlagatelj prejel vložen kapital z obrestmi, v drugem primeru pa naj bi varčevalec, potem ko bi vplačeval rentne vloge, od 60. leta starosti do svoje smrti prejemal letno rento. Podobno kot že pri LP se je Pesek oprijel agresivnega oglaševanja v časopisih in prek zasebnih pisem, le da je tokrat dodal še eno sestavino: obljubljanje služb v hranilnici s pogojem, da kandidat za službo vplača kavcijo. Pesek je pri tem početju brez pomislekov lagal. Ob množici akviziterjev, ki so po Sloveniji nabirali hranilne in zavarovalne vloge, je značilen primer Ivana Debeljaka, ki je kot gozdni delavec v Ameriki prihranil 200.000 dinarjev, jih na prigovarjanje akviziterjev vložil v JZH in jih tudi v celoti izgubil.

Ker je bilo zavarovalno varčevanje naravnano tako, da so bila dovoljena vplačila majhnih zneskov, kar marsikje drugje ni bilo mogoče, je bila JZH posebej zanimiva za siromašne sloje. V devetih mesecih poslovanja je število zavarovalnih vlog naraslo na 704 v skupnem znesku 89.295 dinarjev. Mnoge med njimi so bile vplačane za skromne vsote med

Hranilna knjižica Jugoslovanske zavarovalne hranilnice
(Arhiv Republike Slovenije, AS 307, Vr 1655/25–29).

pet in 40 dinarjev. Tudi hranilne vloge so narasle na čez 650.000 dinarjev, tako da je skupna vsota vseh vlog znašala čez 740.000 dinarjev. Od tega denarja je Pesek porabil nekaj za inventar, nekaj za plače svojih uslužbencev, večino (nad 305.000 dinarjev) pa za poplačilo starih vlog pri LP ter drugih lastnih dolgov. Pomemben del sredstev JZH je končal pri LP, pri čemer pa Pesek teh prihodkov ni zabeležil v korist hranilnice, temveč je vpisal kar samega sebe.²⁴

Ker je Peskov način poslovanja med Ljubljanači do takrat postal že razvpit, se je odredila revizija poslovanja, ki je pokazala, da so konec septembra 1926 dolgovi presegali premoženje za skoraj 146.000 dinarjev. V resnici pa je bilo stanje še dosti slabše, saj sta bila medtem na prisilni dražbi prodana Peskova premogovnik in posestvo v Halozah, kar je prineslo polom LP, iz katere so vlagatelji množično dvigovali vloge ali pa so posojilnico celo tožili. S padcem LP je bila terjatev JZH do posojilnice v višini čez 305.000 dinarjev izgubljena, kar je pomenilo nepremostljivo oviro za obstoj JZH. V obupanem poskusu, da bi rešil, kar se rešiti da, je Pesek sredi julija 1926 pisal Društvu bančnih zavodov v Ljubljani, svojevrstnemu bančnemu sindikatu, ter prosil za

nujno posojilo. Kot razlog za težave je navedel gonjo konkurenčnih finančnih zavodov, ki je povzročila naval dviganja vlog in ga spravila v nelikvidnost. V prošnji je posebej poudaril: »ako ne dobimo takojšnje pomoči, [je] konkurz neizogiben ... Konkurz se lahko prepreči, če nam daste posojilo Din 400.000 in sicer najpozneje do dne 16. 7., ker je postal položaj nevzdržen in moramo sicer tega dne sami sodišču prijaviti konkurz«. Pri tem je Pesek pomenljivo pripisal, da bi propad njegove posojilnice sprožil paniko med varčevalci ostalih finančnih zavodov. Posojila ni dobil, zato je še nekaj tednov sprejemal hranilne vloge in pospešeno iskal žrtve, ki bi mu bile v zameno za (prazne) obljube o za-

poslitvi še vedno pripravljene izročiti denar. Na ta način je tik pred propadom obeh ustanov pripravil pet oseb, da so vložile denar v višini med 15.000 in 50.000 dinarjev, službe pa niso dobile, ker je Pesek končal v zaporu.²⁵ Ob podrobnejši analizi vsega preostalega premoženja in dolgov se je izkazalo, da aktivni 54.734 dinarjev stoji nasproti pasiva 586.222 dinarjev. Na tej podlagi je Pesek 15. oktobra 1926 predlagal stečaj JZH, ki pa je bil enako kot v primeru stečaja LP januarja 1928 prekinjen, saj denarja za stroške sodnega postopka, kaj šele za poplačilo upnikov, preprosto ni bilo.²⁶ Pesek obema prošnjama za uvedbo stečaja sploh ni priložil bilance, kot bi moral po zakonskem določilu, temveč je zgolj zapisal, da premoženjskega stanja »ne morem sedaj navesti in naj ga ugotovi upravnik mase«.²⁷

Pesek in njegove žrtve

Na kasnejšem sojenju je javni tožilec podrobno opisal dvajset primerov, ko je Pesek po dnevu prodaje premogovnika sprejel vloge v skupnem

²⁴ SI AS 307, Deželno sodišče v Ljubljani, Vr 1655/25–229, Izvedeniško mnenje Riharda Premroua z dne 18. 6. 1927, str. 33–34.

²⁵ Prav tam, str. 37–38, 60–62. SI AS 307, Deželno sodišče v Ljubljani, Vr 1655/25–35, Dopis Ljubljanske posojilnice Sindikatu bank v Ljubljani.

²⁶ SI AS 351/2/2/214, Državno tožilstvo v Ljubljani, tožilski spis St 3001/25–11, pag. 11–14.

²⁷ SI AS 307, Deželno sodišče v Ljubljani, S 26/26–1, Predlog Antona Peska za otvoritev konkurza nad Ljubljansko posojilnico z dne 15. oktobra 1926.

znesku 393.243 dinarjev. Da bi imeli predstavo, kaj so pomenili navedeni zneski v takratnem času, navedimo podatek, da je takrat delavska mezda znašala okrog 1000 dinarjev, uradniška plača pa 3000 dinarjev. Anton Pesek je kot ravnatelj LP prav tako prejemal mesečno plačo 3000 dinarjev. Majhne meščanske vile na današnji Postojnski in Indrijski ulici, ki so se gradile ravno v tem času in so jih pokupili pripadniki srednega sloja, so takrat stale med 100.000 in 130.000 dinarjev.²⁸

Jernej Kogu, zasebnik v Škalcah pri Konjicah, je julija 1926 objavil inserat v *Jutru*, v katerem je iskal službo in poudaril, da je pripravljen službodajalcu posoditi večjo vsoto denarja. Kmalu ga je na razgovor povabil Pesek kot ravnatelj JZH in mu kasneje pisal še več pisem, v katerih je zvito zatrjeval, da njegov zavod ne potrebuje denarja, pač pa blagajnika, vendar bi zgolj iz previdnosti pri zaposlitvi dal prednost tistemu, ki bi položil hranilno vlogo. Končno sta se zedinila, da bo Kogu dobival mesečno plačo 2000 dinarjev s tem, da bo v hranilnico vložil 50.000 dinarjev. Dejansko je položil 48.740 dinarjev, ki jih seveda nikoli ni dobil nazaj. V nadaljevanju je Pesek Koguja nagovarjal, da je njegova »moralična« dolžnost, da pridobi še druge varčevalce (s tem se Pesek uvršča tudi med pionirje piramidnih shem na Slovenskem). Tako sta se Peskov sin Vladimir in Kogu odpeljala v Konjice h Kogujevi sestri Mariji Robar in jo prepričala, naj v JZH vloži svoje prihranke oziroma izroči hranilno knjižico, na kateri je bilo 18.469 dinarjev. Ko je Kogu prepričeval svojega očeta, naj stori enako s svojimi prihranki v višini 10.000 dinarjev, je ta to odklonil. Ker pa je bila njegova hranilna knjižica spravljena pri njegovi hčeri Mariji Robar, jo je ta dala bratu Jerneju, on pa jo je izročil Pesku, ki je prihranke starega Koguja v višini 10.578 dinarjev »realiziral«. Hranilno knjižico Marije Robar je Pesek izročil odvetniku Vladimirju Peganu, ki jo je prav tako »realiziral« in poplačal svoja dva klienta, ki sta bila varčevalca pri LP in sta nestrpno zahtevala vrnitev svojih vlog, eden od njiju je že vložil tožbo. Pesek je tudi ostale vloge uporabil za izplačilo vlog pri LP.

Marija Povhe, žena gledališkega igralca Josipa Povheta iz Ljubljane, je avgusta 1926 v *Jutru*

objavila oglas, da za svojo hči Vando išče službo kontoristke in ponudila, da vloži 15.000 dinarjev v podjetje, ki bi jo sprejelo. Že naslednji dan je dobila pisni poziv JZH, naj se oglasi pri ravnatelju Pesku. Na sestanku ji je Pesek pojasnil, da bo teh 15.000 dinarjev naloženih v JZH ter zahteval, naj prihodnjič prinese hranilno knjižico Vzajemne posojilnice, kjer je imela naložen denar. Pesku se je očitno mudilo, saj je čez dva dni poslal Mariji Povhe slugo na dom s pozivom, naj se naslednji dan zglasti pri njem skupaj s hranilno knjižico. Ko ga je naslednji dan vprašala, ali bo denar varno naložen, ji je Pesek odvrnil: »Kaj mislite, da imamo ta lokal in te firme za špas? Čim več denarja, lažje se dela.« Ob tem je Mariji Povhe omenil, da mu »silijo« hčerko nekega lesnega trgovca v službo, vendar je zatrdil, da se je odločil za njeno hčerko in pripomnil: »... pa naj bo hči našega umetnika srečna!« S tem je matter dokončno prepričal, da je odhitela v Vzajemno posojilnico, dvignila 14.000 dinarjev in jih izročila Pesku, čez nekaj dni pa dodala še 800 dinarjev. Njena hči je bila sprejeta v službo za mesečno plačo 500 dinarjev, vendar službe ni nikoli nastopila, saj je bila medtem JZH že zaprta.

Avgusta 1926 je brezposelni zasebni uradnik Lojze Zajc iz Brinja pri Ježici v *Jutru* zasledil oglas, da JZH išče svoje zastopnike in nudi poleg fiksne plače tudi provizijo za vsak sklenjen posel, pri čemer pa zahteva kavcijo. Zajc se je zglastil pri Pesku, s katerim pa se sprva nista mogla zediniti glede službe: Zajc je ponujal bančno garancijo, vendar je Pesek vztrajal, da mora izročiti gotovino. Ko je Zajc izrazil dvom v varnost svoje naložbe 50.000 dinarjev (v zameno bi ga Pesek imenoval za ravnatelja poslovalnice v Celju ali Mariboru), mu je Pesek lagal, da se za to mesto poteguje 84 oseb, med njimi tudi taki, ki ponujajo 200.000 dinarjev kavcije. Obenem je Pesek zatrjeval, da je vloga v Jugoslovanski hranilni zavarovalnici bolj varno naložena kot v vsaki banki, saj za njih jamčijo vsi člani zadruga s svojim premoženjem. Na Zajčevo pripombo, da bi bilo jamstvo prazno, če več članov ne bi imelo premoženja, mu je Pesek zatrdil, da so člani ugledne in premožne osebe, eden naj bi bil celo veleposestnik. Pri teh besedah je poklical v svojo sobo uradnika Igričnika in ga Zajcu lažno predstavil kot veleposestnikovega sina. Nekaj dni kasneje je očitno ne več skeptični Zajc res vložil 50.000 dinarjev, ki si jih je sposodil od tasta.

²⁸ Rabuza, V Ljubljani zgradili skoraj 200 enakih hiš.

Vr. št. 1655/25
— 186/a

Cerovica 28/1 1924

Blago Darni Gospot! Jesti voin normano prokvedu
sem od Peskarjeve Hranilnice in vreden sem in da On ninič
in tuje neverjetna in kakoj On ni tulko svoto gnarje ni ke
kagnon apok On je stedenas kokubion kvi dabi meblu treba
naraj dat liem in jest sumem ta On dav gnar Mproemet in
On je lahu noredu tu in pragostama je kakojav Msvoy hosten
knej Mmaribon in On je tam jemu svoje prijatle in lahku
jem je dav gramano svoto gnarje in vnavem je lahku dav
tu nadolnemo in pld Gddnije kane praproatne Moke in
On je lahku noredu prout toku prig verk. in prihranilne
kakaj poper je vsacem jao koren. in kicut poprače Peskarjevo
nadolnemo tisti imamo gnar in Mprešaje nasto kakaj seje
vamaribon nadoln in kakaj seja ni v lublan ne. in kulka
seje pretakal bitkeh solre noč in kulka ludjehor sajsaoral
na svoje sturist kdaj proda praberač bom jest prabota tut inug
in če mi ngobimo gnar Peskar je uređen smertne kane vialre
in drutiga ni uređen tok človkek in v kulka rešna je spravu
ludi in solnem vemi sklenem svoje piseni

in pri jarem proutov veldišni Gospot

Anton Zaverl kane je prosta Cerovica

pri Lititi

Zavestavni in kane imatnem
pritihi:
da zoroa nastavni nastavni
Vr. št. 1655/25

Pismo Antona Zaverla iz Cerovice pri Litiji, v katerem se kot vlagatelj Jugoslovanske zavarovalne hranilnice pritožuje sodišču nad Peskovo prevaro ter svojim obubožanjem, zaradi česar bi podjetnika poslal na »vislece«, odraža profil siromašnega, polizobraženega klienta, ki je vlagal v Peskove ustanove (Arhiv Republike Slovenije, AS 307, Vr 1655/25–186a).

Na podoben oglas v *Jutru* se je avgusta 1926 ujel tudi bančni uradnik Ivo Majerle. Premamil ga je inserat, da se išče ravnatelj za podružnico v Celju in Mariboru, kjer pa imajo prednost kandidati, ki bi položili kavcijo. Ko se je oglašil pri Pesku, mu je ta omenil, da za Maribor verjetno ne bi prišel v poštev, saj da se za to mesto potegujejo ugledni štajerski uradniki, ki ponujajo celo po 300.000 dinarjev kavcije. Seveda je bilo vse to zlagano. Po dodatnih Peskovih zagotovilih je Majerle položil kavcijo 25.000 dinarjev, saj mu je Pesek obljubil službo v Kranju. Pozneje se je Majerle iz poslovnih knjig prepričal, da je bil znesek takoj nakazan LP.

Na enak način je Pesku nasedel Ludvik Cilenšek, zasebni uradnik iz okolice Maribora. Ko se je Cilenšek oglašil s kandidaturo za službo in pri tem omenil, da bi lahko položil večjo vsoto denarja, ga je Pesek po preizkušeni metodi spodbudil z zgodbami, da se ponuja veliko kandidatov, ki so pripravljeni položiti visoko kavcijo. Cilenška je dodatno premamila s ponudbo, da lahko kot kavcijo namesto denarja položi samo hranilno knjižico. Ko mu je Cilenšek izročil knjižico Mestne hranilnice v Mariboru, mu je Pesek čez čas izvalil tudi geslo za vinkulacijo, denar pa porabil za poplačilo dela upnikov, ki so imeli denar naložen pri LP in so že vložili tožbe.

Iz seznama primerov je razvidno, da Pesek pri sprejemanju vlog ni bil diskriminatoren – tudi manjših zneskov revnih strank se ni branil. Tako je denimo kajžarico Marijo Grandovec sredi avgusta 1926 prepričal, da je položila 2.250 dinarjev v LP, nekaj dni za tem pa tudi delavčevo ženo Marijo Stare, ki je 3.200 dinarjev zaupala JZH. Enako je že na začetku avgusta istega leta storila tudi železničarjeva žena Marija Bernik, ki je isti hranilnici zaupala 310 dinarjev. Kuharico Terezijo Pogačnik je prepričala obljuba, da bo v LP njen prihranek 2.500 dinarjev obrestovan po 6%, podobno pa se je odločila tudi žena narednika Marija Pirc, ki je tja naložila 2.000 dinarjev. Vsem naštetim so Pesek in njegovi uslužbenci zagotavljali, da so vloge popolnoma varne, veliko bolj kot bi bile v bankah, češ da za njih jamči premoženje tridesetih uglednih in premožnih posameznikov.²⁹

Ena od posledic polomov je bil kazenski postopek maja 1928 proti 26-letnemu Ivanu Selanu, kmetu iz Savelj pri Ljubljani, ki je kljub pomanjkljivi šolski izobrazbi kot samouk dosegel zavidljivo znanje in bil posebej nadarjen za matematiko in kartografijo. Kmalu po tem, ko je prevzel očetovo posestvo, je posekal tamkajšnje gozdove, dobiček 32.500 dinarjev pa je po prigovarjanju nekega agenta LP naložil pri nesrečni ustanovi. Leto kasneje je v časopisju naletel na članke o reviziji, zaprtju poslovalnice in Peskovi aretaciji. Na ljubljansko sodišče je šel preveriti stanje, kjer pa so mu zgolj povedali, da je njegov denar najverjetneje v celoti izgubljen. Za Selana je bil to hud udarec in zajela ga je apatija, začel se je prepirati z ženo, vpiti in brezciljno tavati po Ljubljani. Razmišljal je, kako bi si lahko povrnil izgubo, in na misel mu je prišlo, da bi lahko izkoristil svoj risarski talent in ponarejal bankovce. Marca 1928 je svoje najuspešnejše »primerke« stodinarskih bankovcev razpečeval v Kamniku in Ljubljani, vendar je bila prevara hitro odkrita in pristal je v priporu. Na sojenju so porotniki pokazali razumevanje za njegovo dejanje in ga oprostili,³⁰ Selan pa je kasneje zaslovel kot najboljši kartograf-samouk in izdelovalec reliefnih zemljevidov v državi.

Očitno je bilo, da siromaki, ki so vložili prihranke v Peskova zavoda, niso razumeli gospodarskih in pravnih mehanizmov in da so jih premamile zgolj in samo obljube o visokih obrestih, tako da je bila popolna izguba prihrankov zanje nepričakovan in hud udarec. To je vodilo v tragične zgodbe o obubožanju, ki jih je mogoče razbrati iz pisem, ki so jih oškodovanci pisali sodnim oblastem. Narednikova soproga in nekdanja varčevalka pri LP Amalija Filipič je denimo sodnika moledovala za pomoč, saj je z družino tako rekoč pristala na cesti: »Pomislite gosp. Preiskovalni sodnik moj položaj, vse kar sem imela moja dota in vse kar sem v teku 26 let prištedila in mojemu soprogu od najpotrebneje odtegovala in mojim otrokom, je li mogoče, da moram vse izgubiti, saj vendar nisem igrala, sem vendar denar hranila, kako naj sedaj mojih 6 otrok preskrbim, polašča se me obup do skrajnosti. Kaj

²⁹ SI AS 351/2/2/214, Državno tožilstvo v Ljubljani, tožilski spis St 3001/25–11, pag. 14–21.

³⁰ Slovenec, 11. 5. 1928, 5, »Ponarejevalec bankovcev – oproščen«.

naj počnem?!«³¹ V zadregi so se znašli tudi zastopniki propadlih ustanov. Nekdanji predstavnik JZH v Češnjici v Železnikih Franc Polajnar je spraševal: »Prosim, blagovolite mi sporočiti, ako je mogoče, kako, da je z Jugosl. zavarov. hranil. Ker mene kot zastopnika, hodijo stranke vpraševati, kako, da bode stistim denarjem, ki so ga vlagali, ali ga sploh dobijo nazaj ali ne? Obenem prosim, da sodišče upošteva to, ker so tu sami delavci, kar jih je pri meni vplačevalo v 'Zavarovalno štednjo', in so si res takorekoč prihranili oziroma pristradali, da so mogli plačevati obrestne zneske.«³²

Ko se je moral Pesek pred očitki zagovarjati na sodišču, je trdil, da je vse, kar je počel, storil v dobri veri (npr. da bi dohodki od premogovnika odplačali njegove dolgove, če le ne bi prišlo do nesreče, ko se je premogovnik »posul«), revizorje pa je obtoževal, da so sovražno nastrojeni zoper njega, in jih je želel izločiti kot priče. Med drugim je posebej izpostavil, da JKZ ni ustanovil zaradi sebe, ampak dogovorno z vodstvom NSS z namenom, da bi stranko gospodarsko organizirali. Pesek naj bi tudi sicer vse svoje moči in svoj časopis postavil v službo NSS in zato prišel v konflikt z vodjo konkurenčnih liberalcev dr. Gregorjem Žerjavom, v nesrečo pa naj bi zagazil zaradi nasprotja političnih strank in po krivdi drugih ljudi. Do sredine leta 1921 naj bi bil Pesek premožen, potem pa ga je po lastnem zatrjevanju v nepremišljene špekulacije zapeljal Franc Zalar, ki je vodil posle JKZ. Pesek mu je zaupal; ker je bil prezaposlen s politiko, ni imel časa preverjati zadev, zato je podpisoval vse, kar mu je Zalar predlagal. Zalar pa naj bi bil razvpit slepar, ki je nato pobegnil v tujino.³³

Peska preiskujejo

Septembra 1926 je bila nad delom LP in JZH izvedena sodna revizija, ki je pokazala hude napake, zato sta bili poslovalnici s sodnim odlokom zaprti.³⁴ Z odredbo javnega tožilca, sprejeto 27. septembra, je

bil Anton Pesek aretiran.³⁵ Potem ko so ga odpeljali v preiskovalni zapor, so bile naslednji dan izpeljane hišne preiskave v prostorih JZH na Trgu kralja Petra 2 in LP na Mestnem trgu 6 ter v Peskovem stanovanju na Wolfovi ulici 1 v Ljubljani. Preiskavo je izvedel preiskovalni sodnik dr. Mirko Kresnik v spremstvu sodnega revizorja Cirila Golmajerja in zapisnikarice Marije Weber. Zaplenjena je bila obsežna dokumentacija obeh hranilnic: poslovne knjige, posojilne in vložne knjižice, menice, v »velikem neredu nahajajoča se korespondenca« ter drugi spisi, med njimi tudi tisti, ki so se nanašali na premogovnik v Ključarovcih. Preiskovalni sodnik je odredil, naj štirje izvedenci pregledajo zaseženo gradivo in pripravijo poročila.

V naslednjih mesecih je javni tožilec izpeljal preiskavo in 11. avgusta 1927 dvignil obtožnico, ki je temeljila na pričevanju 77 prič. V obtožnici je Pesku očital, da je upnike oškodoval, ker je z mesta predsednika LP in JZH malomarno povzročil njuno plačilno nesposobnost zaradi čezmernega trošenja in radodarnega dajanja kreditov samemu sebi; ker ni pravočasno razglasil stečajev in še naprej sprejemal vloge v imenu propadlih zavodov; ker je potvarjal bilance ter v poslovne knjige vnašal lažne transakcije, ki so šle v njegovo korist; ker je z denarjem ene ustanove lahkomišlno izplačeval vlagatelje druge in ker je stranke pridobival z lažnim oglaševanjem in obljubami o zaposlitvi ter visokih obrestih. S tem naj bi zakrivil pregrešek malomarne krivde po členu 486 kazenskega zakona oz. členu 89 združenega zakona ter hudodelstvo goljufije po členih 197, 200 in 203 kazenskega zakona.³⁶

V zvezi z obema finančnima ustanovama sta ekspertizi izvedla revizor Ciril Golmajer (ki je predhodno že večkrat revidiral LP ter neuspešno predlagal njen stečaj) in sodno zapriseženi izvedenec Svetislav (Rihard) Premrou. Dokumentacijo v zvezi s Peskovim premogovnikom v Ključarovcih sta pregledala P. Endlicher in Anton Javornik, zlasti z ozirom ugotovitve ocene dejanske vrednosti pre-

³¹ SI AS 307, Deželno sodišče v Ljubljani, S 26/26–227, Dopis Amalije Filipič z dne 24. januarja 1927.

³² SI AS 307, Deželno sodišče v Ljubljani, S 27/26–2, Dopis Franca Polajnara z dne 16. oktobra 1926.

³³ SI AS 351/2/2/214, Državno tožilstvo v Ljubljani, tožilski spis St 3001/25, Predlog za sprejem dokazov, ki jih je v imenu Antona Peska vložil odvetnik Henrik Tuma.

³⁴ Slovenski narod, 2. 10. 1926, 4, »Zadeva Antona Peska«.

³⁵ Slovenec, 26. 9. 1926, 4, »Poslovanje 'Ljubljanske hranilnice' in 'Jugoslovanske zavarovalne hranilnice' sodno ustavljeno«. Slovenec, 29. 9. 1926, 7, »Zadeva Ljubljanske posojilnice in Jugoslov. zav. hranilnice«. Jutro, 30. 9. 1926, 5, »Aretacija Antona Peska«.

³⁶ SI AS 351/2/2/214, Državno tožilstvo v Ljubljani, tožilski spis St 3001/25–11, pag. 1–2.

mogovnika in obsega Peskovih investicij. Nastale so obsežne analize (Premrouova denimo obsega 96 strani), ki nudijo vpogled v Peskove poslovne prakse. Ugotovitve so bile za Peska skrajno obremenjujoče. Izkazalo se je, da je Pesek obema zavodoma dolgoval 93% vsega od zavodov izposojenega denarja, pri čemer je bil pri vloženem denarju bil udeležen z 1,4%. »Pesek ni prinesel sploh nikakih lastnih sredstev v oba zavoda, nego je samo žongliral s kreditom, katerega si je dovolil pri Ljubljanski posojilnici, pri kateri se je zadolžil za preko 2.700.000 Din in ta zavod obenem z Jugoslovansko zavarovalno hranilnico vsled lastne plačilne nesposobnosti spravil v propast.«³⁷

Kritične ugotovitve, ki se vrstijo na straneh zajetnih spisov, so v zanimivem kontrastu s Peskovo samooceno, zapisano v pismu, ki ga je iz preiskovalnega zapora poslal svojemu branilcu, odvetniku dr. Henriku Tumi: »Zagotavljam Vam gospod doktor, da nisem zagrešil v vsem svojem življenju nikake goljufije in nepoštenosti ... Jaz nisem nikogar izkoriščal ali celo ogoljufal, pač pa so drugi mene izkoriščali in ogoljufali za ogromne vsote. In baš ker sem bil predober in preveč pošten, sedim sedaj v preiskovalnem zaporu.«³⁸

Pesek tone: sodni proces

Na Deželnem sodišču v Ljubljani se je 22. septembra 1927 pričela tridnevna porotna obravnava zoper Antona Peska. Obseg škode oz. neporavnanih terjatev vlagateljev je znašal 3.289.713 dinarjev, vendar se je tožilstvo pri obtožbi goljufije oprlo le na skupni znesek vlog, sprejetih po prodaji Peskovega premogovnika 2. julija 1926, tj. 393.243 dinarjev. Potek sodnega procesa sta spremljala predvsem dnevnika *Slovenski narod* in *Jutro*. *Slovenski narod* je že v prvem poročilu ocenil, da je to ena najbolj zanimivih razprav v zadnjih letih in da »nudi žalostno sliko nezdravih poveljnih razmer«. Obtoženega Peska je označil za »brezkritično ambicioznega« človeka, ki je v splošni vojni in poveljni demoralizaciji postal žrtev svoje neizmerne lakomnosti,

s katero je »potegnil v prepad tudi veliko število nedolžnih in vsega obžalovanja vrednih eksistenc«. Člankar je opisoval, kako Pesek ni poznal nobene meje, niti ni imel potrebnih sposobnosti, pečal pa se je z vsemi mogočimi stvarmi in posledično so njegova podjetja propadala eno za drugim. V teh razmerah se je Pesek »skušal rešiti na način, ki bi bil pred vojno nemogoč!«, namreč z zaporedno ustanovitvijo kar treh finančnih ustanov, iz katerih si je dal nakazovati ogromne vsote denarja, zaradi česar »so prišli vlagatelji, skoraj izključno ljudje iz najbednejših slojev, ki so si svoje prihranke odtrgali od ust, ob vse svoje imetje«.³⁹

Sodnemu senatu je predsedoval višji sodni svetnik Mihael Vehovar, člana sta bila sodna svetnika dr. Fran Mohorič in Ivan Kralj, javno tožilstvo je zastopal dr. Lavo Mastnak, Peskov branilec je bil dr. Henrik Tuma. Glavni dokazni material je bil kup trgovskih knjig, ki je ležal na mizi pred senatom.

Po branju obtožnice je Pesek, ki je po trditvi poročevalca v kratkem času osivel, priznal glavne poudarke, ki jih je vsebovala, zanikal pa je svojo subjektivno krivdo. Poudaril je, da je LP ustanovil deloma zato, da bi pokril dolgove svojega premogovnika, verjel pa je, da bo z dohodki premogovnika poplačal dolgove. Začetek svojih nevšečnosti je Pesek videl v tem, da se je pustil zapeljati v strankarsko politiko. Menil je, da je bil zelo močan in aktiven do tedaj, ko je bil njegov dnevnik *Jugoslavijska* nestrankski, ko pa se je začel spopadati z JDS, pa je opešal, pri čemer se je izčrpalo tudi njegovo do tedaj obsežno premoženje. Od tega si nikoli ni opomogel. Verjel je izvedencem, da je njegov rudnik izvrsten, če bi se vanj vložilo dovolj sredstev, zato se je nenehno zadolževal.⁴⁰ Na vprašanje predsednika senata, zakaj ni pravočasno razglasil stečaja denarnih zavodov, je odvrnil, ker je želel rešiti vloge z dobički iz rudnika, saj bi ob stečaju izgubili vse. Kot je še vedno zatrjeval, bi rudnik lahko uspešno prodal in vrnil dolgove, če ga le ne bi zaprli. Na vprašanje, zakaj je ponarejal podatke v poslovnih knjigah, je odvrnil, da zato, da bi bilanca lepše izgledala, menil pa je, da se dejansko stanje zato ni poslabšalo. V tem, da je sebi odobral kredite, ni

³⁷ SI AS 307, Deželno sodišče v Ljubljani, Vr 1655/25–229, Izvedeniško mnenje Riharda Premroua z dne 18. 6. 1927, str. 28 in 57.

³⁸ SI AS 307, Deželno sodišče v Ljubljani, Vr 1655/25–104, Zapisnik Antona Peska.

³⁹ *Slovenski narod*, 23. 9. 1927, 1, »Ljubljanska porota – Razprava proti A. Pesku«.

⁴⁰ *Prav tam*.

videl ničesar spornega: »Dal sem le denar iz enega žepa v drug žep, to pa ni goljufija!«⁴¹

Sledile so izpovedi nekaterih prič, ki so opisovale Peskove poslovne prijeme, predvsem njegovo prepričevanje, pogojevanje zaposlitve s pologom kavcije ter zavajajoče navajanje nekaterih oseb kot ustanovnih članov-zadružnikov obeh denarnih zavodov. Izvedenec Golmajer je med pričanjem poudaril, da je bilo Peskovo poslovanje slabo in zelo rizično, saj denarja ni imel nikjer naloženega, vsa posojila pa je posojal le eni osebi – samemu sebi. Je pa bil toliko bolj uspešen pri pridobivanju strank – ponudil je način varčevanja po pet dinarjev na teden in s tem v kratkem pridobil čez 700 varčevalcev.⁴² Časnikarja *Narodnega dnevnika* so se dotaknili »žalostni prizori, ko priča za pričo razkrinka Peskove trike, radi katerih so prišle ob svoj zadnji denar«, toda občinstvo ni pokazalo podobnega razumevanja in se je predvsem zabavalo »ob paradoksnih in neverjetnih naivnosti oškodovancev«.⁴³ Pred sodiščem so se odvijali tragikomični prizori, ki so nazorno ilustrirali, kako malo so povprečni varčevalci razumeli gospodarski ter pravni ustroj delovanja posojilnice in bančnega sistema nasploh; včasih je za pridobitev zaupanja pri varčevalcih zadostoval že lep pozlačen napis na pročelju ustanove. Marija Stare je denimo pričala, da je iz Trgovske banke, ki se ji ni zdela dovolj varna, v LP naložila 3.200 dinarjev, saj so jo zapeljale »velike zlate črke na napisu zavoda«. Ker je vztrajno verjela, da banka propade prej kot posojilnica, je hotela denar na svoj račun naložiti tudi takrat, ko je bila poslovalnica že zapečatenjena. Publika je ob tem prasnila v smeh.⁴⁴

Bolj pretresljivo je zvenelo pričanje »postrežnice« Katre Arlič, ki je povedala, da je v LP postopoma naložila na tisoče dinarjev, kar so bili vsi njeni prihranki, in da zdaj nima nič ter mora beračiti. »V dvorano prišepa ob palico oprta mala izključena postava – 63-letna Katarina Arličeva, o kateri so nedavno pisali časopisi, da so jo našli ponoči zmrzujočo na cesti. Pri Peskovi posojilnici je izgubila skupno 7460 dinarjev, še celo, ko je bilo povsem

jasno, da je 'Ljubljanska posojilnica' v konkurzu, je nevedna starka vložila še 716 Din. Pred sodniki niti ne ve, koliko ji dolguje Pesek: 'Naj ne zamerijo, gospod, naj sami pogledajo, ne vem koliko je skupaj denarja!' In moli predsedniku hranilne knjižice, obenem s časopisnim izreskom z notico o njeni žalostni usodi. Predsednik prečita številke v knjižici in notico, starka pa prosi: 'Prosim, naj mu ukažejo, naj da moj denar nazaj!' Občinstvo molči. V vsej dvorani nastane tesnoba. Ganjen je celo Pesek, ki izjavi svečano: 'Od vseh oškodovancev se mi smilite vi najbolj. Prvi denar, ki ga dobim, ga vrnem vam. Takoj, ko prodam svoj rudnik!'«⁴⁵

Tretji dan razprave so kot priče nastopili domnevni funkcionarji v vodstvih obeh ustanov, ki so pojasnili, da nikoli niso podpisali pristopnice k nemu ali drugemu zavodu. Preiskovalni sodnik dr. Kersnik je pod prisego pojasnil, da je bilo več podpisnic praznih, nekaj pa ji je bilo celo samo »bianco« podpisanih. Med razpravo je predsednik senata prebral nekaj pisem, poslanih s sedeža LP, v katerih so bili Peskovi znanci povabljeni k vlaganju, obetajoč visoke obresti. V enem od njih je bilo navedeno, da imajo zadružniki nad sto milijonov dinarjev premoženja. Ko je predsednik senata Peska vprašal, kje je našel teh sto milijonov, je ta odvrnil, da v svojem rudniku. Na vnovično predsednikovo pripombo »Pa 100 milijonov?« je Pesek obmolknil.⁴⁶

Sojenje se je zaključilo 24. septembra 1927, ko je trajalo skoraj do enajste ure zvečer. Zadnji dan je bila porota po novinarjevi oceni že zelo utrujena, publika pa je vztrajala – avditorij je bil še vedno nabito poln. Medtem ko je Peska občinstvo sprva zmerjalo, je proti koncu sojenja prišlo do preobrata. Sovraštvo je postopoma prešlo v pomilovanje.⁴⁷

V zaključnem govoru je javni tožilec izpostavil, da je obtoženi častihlepen in lakomen človek, ki je korakal preko uničenih eksistenc do svojih ciljev. Peskov zagovornik dr. Tuma je nasprotno poudaril, da obdolženec obžaluje izgubo, ki so jo utrpeli njegovi vlagatelji. Glede na dejstvo, da je

⁴¹ *Narodni dnevnik*, 23. 9. 1927, 2–3, »Anton Pesek pred poroto«.

⁴² *Slovenski narod*, 24. 9. 1927, 1, »Drugi dan razprave proti A. Pesku«.

⁴³ *Narodni dnevnik*, 23. 9. 1927, 3, »Anton Pesek pred poroto«.

⁴⁴ *Prav tam*.

⁴⁵ *Prav tam*.

⁴⁶ *Slovenski narod*, 25. 9. 1927, 1, »Pred zaključkom Peskovega procesa«.

⁴⁷ *Slovenski narod*, 27. 9. 1927, 4, »Ljubljanska porota – Zaključek Peskove razprave«.

imel Pesek v denarnih zavodih večino deležev in s tem absoluten nadzor, se je Tuma vprašal, ali ni za to kriva predvsem zakonodaja, ki kaj takega sploh dovoljuje. Trdil je, da obdolženec ni imel oškodovalnega namena, da je bil po izjavah prič sposoben in marljiv ter da je delal v dobri veri, da bo lahko dolgove poravnal s svojim premogovnikom. »Odločiti se morate zlasti glede tega,« je Tuma nagovoril porotnike, »če je imel Pesek goljufiv namen. Če boste pogledali v njegovo notranjost in njegovo delo, ne boste mogli misliti, da je kriv. Lahko se zgodi, da se danes ali jutri zgodi kdo, ki bo rudnik dobro plačal. Pokopala je obtoženca nesreča in pomanjkanje egoizma. Danes je berač on in njegova družina. Predlagam oprostilno sodbo. Če pa ga obsodite, ga sodite po točki 1., 2. in 5. a v ostalem ga oprostite!«⁴⁸ Porotnike je pozval, naj sodijo milo, občinstvo pa je presenetljivo »sprejelo njegov apel z navdušenim pritrditvijo.«⁴⁹ Obiskovalci so zagovor »poslušali z usti in ušesi,«⁵⁰ zaradi bučnega ploskanja pa je predsednik posvaril publiko, da bo dal dvorano izprazniti, če ne bo miru. Javni tožilec je Tumov nastop pospremil s pripombo, da so glede na njegov govor krivi vsi razen Peska: »Zagovor je lep, a najlepši bi bil, če bi [Pesek] položil na mizo par milijonov in dejal: Pomota je bila, evo denarja, pa bo vse poravnano.«⁵¹

Ko je predsednik senata pozval Peska, da pred izrekom sodbe poda izjavo, je ta vstal, se obrnil proti porotnikom, nakar pa mu je zastal glas in je zaihtel. Zatem se je vendarle zbral in objokan opisal, kakšne muke je trpel med enoletnim preiskovalnim zaporom in da duševno trpi zaradi oškodovancev. Njegovo razpoloženje se je kmalu spremenilo, njegov glas je postal krepak in odločno je zahteval, naj ga ne obsodijo zaradi hudodelstva goljufije.⁵² Nastop je končal z besedami: »Noč in dan sem delal, vedno sem skrbel, danes sem največji goljuf. V vaših rokah je moja usoda. Pečata goljufije mi ne smete pritisniti na čelo, nepošten nisem bil nikdar, pošten

ostanem!« Ob tem je z roko razburjeno udaril ob mizo.⁵³

Po polurnem posvetovanju se je ducat porotnikov vrnil s sodbami glede šestih točk obtožnice. Na obtožbo, da je Pesek kot predsednik LP malomarno povzročil njeno plačilno nesposobnost zaradi čezmernega in lahkomiselnega trošenja, je porota odgovorila pritrdilno. Strinjala se je tudi z obtožbo, da je oškodoval upnike posojilnice, ko je sprejemal nove vloge in odplačeval stare, ko bi morala LP že zdavnaj v stečajni postopek. Bolj popustljivi so bili porotniki pri obtožbi, da je Pesek namenoma povzročil prirejanje poslovnih knjig LP, česar so ga z dvotretjinsko večino oprostili. V enakem razmerju so sklenili, da Pesek ni kriv zavestnega napačnega podajanja bilance LP konec leta 1924. V peti točki obtožnice, ki je bila enaka prvi, le da je Peska obtožila čezmernega trošenja na mestu ravnatelja JZH, so porotniki ponovno z dvotretjinsko večino sklenili, da je Pesek kriv.

Ključna je bila zadnja, šesta točka obtožnice, ki je Peska dolžila, da je kot vodja tako LP kot JZH »z zvitim prigovarjanjem« in »z zvitim zatrditvijo« od ljudi izvabljal denar z obljubami zaposlitve in prisegal, da gre za stabilna zavoda, s čimer je povzročil finančno škodo vlagateljem. Točka je v resnici pomenila odločanje o tem, ali je Pesek kriv hudodelstva goljufije in ne samo malomarnosti pri upravljanju zavodov. Če bi ga v tej točki spoznali za krivega, bi bil po veljavni zakonodaji obsojen na pet do deset let težke ječe. Da bi ga porotniki obtožili goljufije, bi morali z dvotretjinsko večino, to je z osmimi glasovi, glasovati v podporo obtožbe. Napetost v dvorani je rasla.

V podporo zadnji točki obtožnice je glasovalo sedem porotnikov. Peska je dolgoletnega zapora rešil en porotniški glas.⁵⁴

Obsojen je bil na 10 mesecev strogega zapora zaradi pregreška malomarne krivde po členu 486 kazenskega zakona, obtožbe hudodelstva goljufije

⁴⁸ Jutro, 25. 9. 1927, 4, »Porota«.

⁴⁹ Prav tam.

⁵⁰ Narodni dnevnik, 26. 9. 1927, 4, »Zaradi pomanjkanja prostora ...«

⁵¹ Jutro, 25. 9. 1927, 4, »Porota«.

⁵² Slovenski narod, 27. 9. 1927, 4, »Ljubljanska porota – Zaključek Peskove razprave«.

⁵³ Jutro, 25. 9. 1927, 4, »Porota«.

⁵⁴ SI AS 351/2/2/214, Državno tožilstvo v Ljubljani, tožilski spis St 3001/25, Vprašanja, ki se v glavni razpravi zoper Antona Peska radi Pregreška malomarne krivde in hudodelstva goljufije stavijo porotnikom.

pa je bil oproščen. Ker je odmerjeno kazen že prestal v preiskovalnem zaporu, je takoj po sojenju stopil na prostost.

Razplet je vse prisotne presenetil, še zlasti osumljenca. »Pesek se je vidno presenečen zahvaljeval vsem sodnikom, porotnikom in svojemu izvrstnemu branitelju.«⁵⁵ Vzdušje ob zaključku procesa je nekoliko presenetljivo kazalo na to, da bi lahko Pesek iz celotne afere izšel kot nekakšen moralni zmagovalec. »Porotniki so bili že zelo utrujeni. V vročini, ki je legala po dvorani, so si brisali znoj in pričakovali konec plaidoyerjev ... Dvorana je bila proti koncu razprave nabito polna občinstva, ki je med posvetovanjem porotnikov živahno debatirala in so ženske, ki so Peska še pred kratkim obsojale, ž njim simpatizirale ter ga pomilovale. Vobče je publika oprostitev sprejela z zadovoljstvom.«⁵⁶ Pesku in njegovemu zagovorniku Tumi je uspelo sovražno nastrojeno množico in novinarje spremeniti v sočutne podpornike. Očitno sta razpolagala z zavidanja vrednimi sposobnostmi prepričljivega nastopanja in retorično spretnostjo, ki jo je Pesek že prej uporabljal pri vzpostavljanju svojega efemernega imperija.

Domoljub je iz celotne zgodbe izpeljal naslednji nauk: »Zaupajmo denar svojim domačim posojilnicam in ne dajmo se od nikogar preslepiti, ki nam ponuja višje obresti. Izkušnja uči, da tiči pri takem 'ponujanju višjih obresti', posebno, če je denarni zavod v našem ljudstvu nasprotnih rokah, vedno nekaj zadaj, kar se prej ali slej maščuje nad žepom našega itak revnega naroda.«⁵⁷

Zaključek: Anton Pesek udari ponovno – in izgine

Z zaključkom sodnega procesa in obeh stečajnih postopkov je Anton Pesek tokrat res izginil iz slovenskega javnega življenja. Širile so se govorice, da je postal »izdelovalec mila«, nihče pa ni znal povedati kaj bolj določnega.⁵⁸ Kljub temu pa je podjetnik očitno poskusil z izvedbo še enega, za-

dnjega projekta. Jeseni 1928 je peščica slovenskih časopisov poročala, da je Pesek ponovno aktiven v Zagrebu. Ustanovil je časopisno podjetje s sedežem na Dugi ulici 48 in naznanil, da bo kupil Albrechtovo tiskarno v Zagrebu, da bo lahko izdajal časopis *Ilustrovani tjednik* – očitno namig na ime časopisa, s katerim je pričel svojo časopisno kariero poldrugo desetletje prej. S časopisnimi oglasi, v katerih je iskal potencialne uslužbenke, mu je uspelo nabrati za približno 52.000 dinarjev kavcije od ljudi, ki so si želeli dobiti službo in očitno niso poznali njegovih ljubljanskih afer. Prva številka *Ilustrovanega tjednika* je izšla, Pesek je najel enega uradnika ter ga poslal v Karlovac, nato pa je izginil z denarjem vred. Policija v Zagrebu ga je začela iskati, da ga privede pred sodišče, vendar se je zdelo, da je izginil kot kafa.⁵⁹

Kaj točno je Anton Pesek počel v naslednjih letih in desetletjih, ostaja zavito v tančico skrivnosti. Znano je le to, da je po težki bolezni umrl 11. decembra 1955 in da so ga čez dva dni pokopali na ljubljanskih Žalah. Žalujoča družina se je v osmrtnici pri opredelitvi funkcij pokojnika omejila na navedbo, da je bil »bivši založnik in časnikar«.⁶⁰

Peskove številne (ne samo) finančne afere na specifičen način odražajo duha časa v 20. letih prejšnjega stoletja. Šlo je za obdobje gospodarskega vzpona, ki ga je sredi desetletja na področju Kraljevine SHS sicer zamajala deflacijska kriza, vendar je bilo desetletje, ko nanj gledamo z vidika gospodarskih kazalcev, bolj kot ne obdobje prosperitete, še posebej v kontrastu z mrakobnostjo krize v 30. letih. Ustanavljala so se številna podjetja, ki so dodobra izkoristila inflacijo v prvi polovici desetletja in marsikdaj niso temeljila na finančno najtrdnjših osnovah. Čeprav razbohotenje ni bilo tako ekscesno kot v t. i. ustanoviteljskem obdobju pred velikim polomom dunajske borze leta 1873, se je povečano število podjetij odrazilo tudi pri povečanem številu polomov, likvidacij in stečajev. Medvojni časopisi so bili zato polni jeznih člankov oškodovanih upnikov in zaskrbljenih ekonomistov, ki so se pritoževali nad domnevno vsesplošno goljufivostjo trgovcev, češ da zahvaljujoč permisivni

⁵⁵ *Slovenec*, 25. 9. 1927, 7, »Pesek obsojen in – oproščen!«.

⁵⁶ *Jutro*, 25. 9. 1927, 4, »Anton Pesek obsojen na 10 mesecev zapora«.

⁵⁷ *Domoljub*, 29. 9. 1927, 620, »Anton Pesek pred poroto«.

⁵⁸ *Jutro*, 30. 11. 1928, 4, »Sleparstvo in beg izdajatelja lista *Ilustrovani tjednik*«.

⁵⁹ *Slovenski narod*, 29. 11. 1928, 2, »Pisane zgodbe iz naših krajev«.

⁶⁰ *Ljudska pravica*, 12. 12. 1955, 7, »Osmrtnica Antona Peska«.

Grob Antona Peska in družinskih članov na ljubljanskih Žalah (Foto: Dragan Matić).

zakonodaji skrijejo premoženje, razglasijo stečaj in odplačajo majhen del dolgov, nato pa poslujejo dalje. Šlo je za eno redkih področij, kjer so se jugoslovanski državljani ozirali v preteklost in se nostalgичno spominjali starih dobrih avstro-ogrskih časov, ko naj takšne predrznosti (in s tem tolikšnega števila stečajev) ne bi bilo – čeprav je v obdobju Kraljevine SHS za slovenski prostor veljala enaka stečajna zakonodaja kot v nekdanji dvojni monarhiji. Pripisovanje vsesplošne in inherentne goljufivosti trgovcem in podjetnikom je bilo pavšalno in za marsikaterega podjetnika, ki je v stečaj prišel zaradi zunanjih neugodnih okoliščin, krivično – toda posamezni primeri resnično goljufivih trgovcev so utrjevali javno prepričanje o vsesplošni razširjenosti tega pojava.

Anton Pesek predstavlja prototip takšnega podjetnika *par excellence* – brezobzirnega izkoriščevalca povojne prosperitete, ki je v namen svoje obogatitve in poplačila lastnih dolgov uporabil vse legalne

in ilegalne mehanizme, po katerih je posegal znova in znova, dokler je le lahko. Iz primera v primer se je učil; ker so ga iz JKZ vrgli zaradi čezmernega trošenja, je pri naslednjem poskusu poskrbel, da je v svojih rokah imel absolutno največji delniški delež, in se izmojstril v taktikah pridobivanja likvidnih sredstev v obliki reklam ter pisem, obljub o visokih obrestih ter zavajajočih imen ustanov, ki so spominjala na solidnejše bančne ustanove, pri tretjem poskusu pa je dodal še lažna jamstva uglednih oseb in mamljive ponudbe za zaposlitev v zameno za kavcijo. Iz poskusa v poskus je bila prevara bolj prefinjena, vendar ni mogla dolgo trajati. Še preden je izbruhnila velika gospodarska kriza, je bil Pesek samo še slab spomin v zgodovini ljubljanskega medvojnega podjetništva.

Literatura in viri

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije

SI AS 307, Deželno sodišče v Ljubljani
SI AS 351, Državno tožilstvo v Ljubljani

Zgodovinski arhiv Ljubljana

SI_ZAL_LJU/0342, Zbirka fotografij

Časopisni viri

Domoljub, 1927.
Jutro, 1926, 1927, 1928.
Ljudska pravica, 1955.
Narodni dnevnik, 1926, 1927.
Slovenec, 1924, 1926, 1927.
Slovenski narod, 1926, 1927, 1928.
Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, 1924.

Literatura

Gašparič, Jure: »Knez Eulenburg na ljubljanskem dvoru: afera nesojenega ljubljanskega župana Antona Peska,« *Zgodovina za vse* 8, št. 1 (2001): 59–69.
Maleš, Miha (ur.): *Podoba Ivana Cankarja: spominski zbornik*, Ljubljana: Bibliofilska založba, 1945.
Polajnar, Janez: *'Pfuj! To je gerdo!': k zgodovini morale na Slovenskem v dobi meščanstva*, Celje: Zgodovinsko društvo, 2008.

Spletni viri

Pirjevec, Avgust: *Pesek, Anton – Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 17. 6. 2025, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi416598/>.
Rabuza, Marko: *V Ljubljani zgradili skoraj 200 enakih hiš, ki so razburjale meščane – Forbes Slovenija*, pridobljeno 15. 6. 2025, <https://forbes.n1info.si/nepremicnine/v-ljubljani-zgradili-skoraj-200-enakih-his-ki-so-razburjale-mescane/>.

Zusammenfassung

„DAS MAL DES BETRUGS DÜRFST IHR MIR NICHT AUF DIE STIRN DRÜCKEN, UNEHRlich WAR ICH NIEMALS, ICH BLEIBE EHRlich!“

Anton Pesek und seine Finanzaffären in der zweiten Hälfte der 1920er Jahre

Der Beitrag beleuchtet das Wirken von Anton Pesek (1879–1955), Unternehmer, Verleger, Journalist, Politiker und Spekulant, der in den zwanziger Jahren des 20. Jahrhunderts in Ljubljana am aktivsten war. Nach einer anfänglichen Karriere im Lehrberuf fand Pesek Gefallen an der Geschäftswelt, daher kaufte er mehrere Druckereien, ein Kohlenbergwerk, ein Landgut in Haloze sowie ein Haus im Zentrum von Ljubljana. Er war Redakteur der Zeitung Jugoslavija, in der er die Standpunkte der Narodno socialistična stranka (Nationale sozialistische Partei) propagierte. Es gelang ihm auch, als Laibacher Bürgermeister gewählt zu werden; jedoch fabrizierten seine politischen Gegner eine Affäre, mit der sie ihn als Homosexuellen darstellten, daher wurde er niemals offiziell im Amt bestätigt und musste die Politik verlassen. Weil seine zahlreichen Projekte große finanzielle Mittel erforderten, kam Pesek auf die Idee, dass er am leichtesten zu Geld kommt, wenn er es sich selbst ausleiht. Mit dieser Absicht gründete er 1919 die Kreditanstalt Jugoslovanski kreditni zavod, eine Genossenschaft, aus der er sich selbst großzügig Geld leihte, bis eine Affäre ausbrach, die ihm Betrug vorwarf, daher war er gezwungen, den Großteil seines Vermögens zu verkaufen. Im Juni 1924 gründete er eine weitere Genossenschaft namens Ljubljanska posojilnica, in der er sich mit seinen Familienmitgliedern und treuen Mitarbeitern die absolute Mehrheit der Einlagen sicherte, während er Klienten durch erfolgversprechende Anzeigen, die sehr hohe Zinsen für Sparkonten anboten, anlockte. Das angelegte Geld lieh Pesek wiederum vor allem sich selbst; gleichzeitig beteuerte er, dass sein wertvolles Bergwerk in Ključarovci die Einlagen deckt, obwohl sich später herausstellte, dass dessen Schätzwert deutlich niedriger war als von Pesek angegeben. Zu Beginn des Jahres 1926, als die Schwierigkeiten immer offensichtlicher wurden, versuchte Pesek die Probleme noch durch ein drittes Finanzinstitut namens Ju-

goslovanska zavarovalna hranilnica zu verdecken. Hier verwendete er noch komplexere Methoden zur Gewinnung von Klienten, vor allem versprach er attraktive Arbeitsplätze, aber nur wenn der interessierte Kandidat zunächst eine entsprechende Kautions hinterlegte. Außerdem gab er völlige unwahr an, dass dutzende der angesehensten Laibacher Händler und Unternehmer mit ihrem Vermögen für die Sparkasse bürgen. Sowohl die Darlehens- als auch die Sparkasse akzeptierten auch kleine Einlagen, daher wurden sie bei ärmeren Anlegern beliebt, die von den hohen Zinsen angelockt wurden. Wegen des ständigen übermäßigen Geldverleihs brachen beide Anstalten Peseks zusammen und über beide wurden Konkursverfahren ausgerufen, die aber unterbrochen wurden, da die Mittel nicht einmal für die Durchführung der Verfahren ausreichten. Im Herbst 1926 wurde der Unternehmer, der die ganze Zeit seine Ehrlichkeit und Rechtchaffenheit beteuerte, verhaftet und wartete in Untersuchungshaft ein Jahr auf seinen Gerichtsprozess, der dann im September 1927 stattfand. Es traten zahlreiche geschädigte Zeugen auf, die Geld in Peseks Anstalten angelegt und zur Gänze verloren hatten. Dabei war ersichtlich, dass die Anleger die Funktionsweise des Banksystems und der

damit verbundenen Gesetzgebung nicht verstanden, denn viele brachten auch nach der Ausrufung des Konkursverfahrens ihre Ersparnisse noch in Peseks Anstalten. Als Peseks Anwalt trat Dr. Henrik Tuma auf, der mit einer rhetorisch geschickten Rede den Geschworenen suggerierte, sie mögen Pesek wegen Fahrlässigkeit, nicht aber wegen Betrugs verurteilen. Die Aufforderung trug Früchte und aufgrund nur einer Geschworenenstimme entging Pesek einer langjährigen Haftstrafe, die ihn sonst erwartet hätte. Er wurde zu einer zehnmonatigen Gefängnisstrafe verurteilt, die er aber bereits in Untersuchungshaft abgesessen hatte, daher konnte er das Gericht als freier Mann verlassen. Ungeachtet der gerichtlichen Folgen seiner Taten gab Pesek seine Betrügereien nicht auf und gründete dem Anschein nach im Jahr 1928 in Zagreb eine Zeitung, verschwand dann aber sofort, nachdem er das Geld der Anleger bekommen hatte. Was genau er in den Jahrzehnten danach trieb, ist nicht bekannt. Er verstarb Ende des Jahres 1955.

Schlagwörter: Anton Pesek, Finanzinstitutionen, Finanzbetrug, Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen